

Nové poznatky o Komenského rodišti a rodě

Jan Amos Komenský, původem Moravan, jazykem Čech

JOSEF POLIŠENSKÝ (PRAHA)

Nových poznatků o Komenského rodišti, rodě a díle nebylo v posledních letech mnoho publikováno. Škarkova studie o sborníku *Clamores Eliae* (LF 90, 1967, str. 297–315) je asi z příspěvků nejdůležitější, především proto, že představuje čtenářskému publiku důležitý pramen k poznání myšlenkového vývoje J. A. Komenského v posledních letech jeho života. Uvědomíme-li si, že v Amsterdamu ztrávil Komenský čtrnáct let svého života, a že přes pokročilý věk právě zde mohl vydat tiskem souhrn svého díla pedagogického a přikročit, dokonce několikrát, ke shrnutí velkých prací všenápravných, nelze dosti doporučit studium tohoto posledního úseku Komenského života a díla. Protože však nové poznatky o Komenském v Amsterdamu shrnu zvlášť, omezím se na doplnění vývodů Škarkových, pokud se týkají Komenského rodu a rodiště.¹ Nemusím snad zdůrazňovat, že ve srovnání s problematikou Komenského života a díla má problematika jeho rodu a rodiště význam nepoměrně menší. Svědčí o tom i postoj Komenského samého, který zjevně netušil, že po staletích se budou jeho krajané vášnivě dohadovat, kde vlastně stála jeho kolébka, a že tím, že o sobě řekl, že pochází z Uherského Brodu, postaral se o rozptutání lokálně patriotických vášní, které nabyly tragikomických rozměrů.²

Nejsem proto s A. Škarkou přesvědčen, že obhájcové barev uherskobrodských se spokojí s jeho argumentací a že se tedy Nivnice definitivně a oficiálně stane Komenského uznávaným rodištěm. Jak znám své a Komenského krajané, ozvou se proti ní argumenty asi dvojího druhu. Jednak bude uváděno, že Komenského text (o jehož autentičnosti nelze pochybovat) nepřináší nic nového, a že proti třem místům, kde je jeho jméno uvedeno ve spojení s Uherským Brodem, stojí nyní místo osmnácti jednadvacet zápisů, kde se Komenský hlásí k původu z Nivnice. Zadrůh pak budou požadovat, aby Komenského rodiště bylo prokázáno „úředními doklady“, tj. výhostními listy, osobními doklady apod.³ Hlasy, které se zatím v tomto smyslu ozvaly, zcela anachronicky ovšem počítají s tím, že evidence obyvatelstva na přelomu 16. a 17. století byla asi na takovém stupni jako je dnes.

Necháme-li stranou poukazy na doklady, které se skutečně nebo údajně dosud skrývají v soukromém majetku, popř. na písemnosti, které by se snad ještě někde mohly objevit, musíme ovšem konstatovat, že o rodu J. A. Komenského toho víme ku podivu dost a že zachovaná doku-

¹ Josef Polišenský, *Komenský v Amsterdamu*, Archiv pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského (dále jen Archiv...) XX/1961, str. 83–103.

² Historikové se k otázce stavěli šalamounsky. Ladislav Hosák ve svém *Historickém místopisu země Moravskoslezské*, Praha—Brno 1938, říká na str. 414, že „v Nivnici snad narodil se J. A. Komenský“, na str. 433 o Komni, že „jest nejspíše rodištěm J. A. Komenského“, na str. 423 o Uher. Brodu, že je rodištěm „snad i Komenského“.

³ Fr. Vyskočil, *K novému archivnímu nálezu o J. A. Komenském*, Muzeum J. A. Komenského, Zpráva za 1965, Uh. Brod, s. 29–31.

mentace pro historicko-demografická studia jihovýchodní Moravy není nijak chudá. Pro tři místa, kolem nichž se pohybuje uvedená diskuse, totiž pro Komňu, Nivnici a Uherský Brod nemáme ovšem dochované matriky, ale dochovány jsou urbáře pro panství světlovské (1598), brodské (zpracovaný vzorně Jos. Válkou v jeho disertační práci), i světlovské (1592).⁴ Jestliže ovšem neexistují matriky, vyplývá z toho, že ani v této oblasti naší vlasti nemůžeme počítat s tím, že by jednotlivé rodiny byly měly stálá příjmení. Přesvědčivě to ukazuje např. rozbor struktury obyvatelstva nedalekého městečka Zlína, které má zachovány městské knihy od 1555, a kde takový rozbor prokázal, že fluktuace obyvatelstva na předbělohorské Moravě byla velmi značná, a že téměř polovina rodin měla příjmení několik. Poměrně nejstálejší byla příjmení z přezdivek, po nich příjmení odvozená ode jmen osobních, pak podle původu a nakonec podle zaměstnání. Při tom je ovšem nutno uvážit, že tato fluktuace příjmení se řídila jistými pravidly a že byla úměrně závislá na velikosti lokality, resp. počtu jejího obyvatelstva.⁵ Jestliže se tedy místní badatelé divili, že nemohou najít Komenského (a nyní Segeše) v uvedených urbářích, pak to vyplývá z jejich mylné představy, že před čtyřmi staletími to se jmény vypadalo jako dnes. Ostatně analýza urbářů, dosti náročná metodicky, není ani nutná k tomu, abychom si objasnili rodinné vztahy Jana Amose Komenského, při čemž je ovšem logické, že v Komni se sotva mohla ve zkoumaném období vyskytnout rodina Komenských (protože toto jméno by jí neidentifikovalo), a že se předkové Jana Amose nemuseli spokojit s jakýmkoliv jediným příjmením jiným (např. Segešů, jestliže existovalo jiné příjmení, které je mohlo identifikovat společensky výhodněji).

Omezíme-li se tedy na dokumentaci, kterou měli do nedávna místní badatelé k dispozici v uherskobrodském Muzeu J. A. Komenského, a která je nyní díky střídavým konjunkturám centralizačně decentralizačním rozdělena do brodského Muzea, Okresního archivu v Uherském Hradišti a Státním archivu v Brně, máme k dispozici pro naše tři soupeřící lokality asi tyto prameny: Základním pramenem pro analýzu struktury obyvatelstva v Komni jsou „Registra purkrechtní dědiny Kuomně, založená za držení mocného pana Jana Jetřicha z Kunovic na Hranicích a Novém Světlově etc. Ode mně Jaroslava Saka z Bohuňovic, ty časy ouředníka na zámku Novém Světlově léta 1594“,⁶ k nimž mohou přistoupit některé listiny, chované v Bojkovicích a použité bývalým archivářem bojkovickým Aloisem Jaškem.⁷ Pro Uherský Brod se zachovala řada městských knih, byť i ne v takové úplnosti jako např. ve Zlíně.⁸ Jsou to

⁴ Urbář ostrožského panství v Rukopisné sb. StA Brno, č. 692; Urbář panství světlovského býval v muzeu v Bojovicích, dnes i s urbářem uherskobrodského panství rovněž ve StA Brno. Srov. L. Hosák, *Historický místopis...*, str. 432, 412 a Jos. Válek, *Panství Uherský Brod v 17. století*, Časopis Matice moravské, 1952, a Jos. Polišenský, *Jan Amos Komenský*, Praha 1963, str. 19 ad.

⁵ Jos. Polišenský, *Městské knihy zlínské od 1555*, závěr. práce na st. archivní škole, Praha 1940, zejména exkurs o složení a dynamice obyvatelstva v 16.–18. století.

⁶ Dnes pod názvem „Purkrechtní kniha dědiny Komně“ a pod signaturou CO 746 v Muzeu J. A. Komenského v Uh. Brodě.

⁷ Použil jich Alois Jašek v rukopisné práci *Ves Komňu (před 1950)*, viz Miroslav Riedl, *Segešové v kraji J. A. Komenského*, Kostnické Jiskry L/6, z 3. II. 1965, s. 4.

⁸ Registra purkrechtní předměstská, StA Brno, Rukopis 88; (Horenská registra Uherského Brodu), OA Uh. Hradiště, Rukopis 80; (Rejstřík cechu nákladnického) OA Uh. Hradiště, Ce 96; (Purkrechtní kniha Brodu Uherského) StA Brno, Rukopis 76; Odevzdávky rolní, StA Brno, Rukopis 119.

Registra purkrechtní předměstská (od 1572), Horenská registra (od 1575), Registra cechu nákladnického (od 1587), Purkrechtní kniha města Brodu Uherského (1586–1637), Odevzdávky rolní (od 1596). Nezachovaly se bohužel tzv. Knihy rudé, kde pod L. XI měly se podle příspěku na fol. 509 Purkrechtní knihy („Komnianská: Hledej bedlivě komu na tomto gruntě peníze náleží v knihách Rudých L. XI“) nalézat dnes ztracené údaje o domovním majetku Martina Komenského a jeho dědiců.⁹ Opakuji, že všechny tyto prameny místní historikové a komeniologové (k nimž se sám nepočítám), měli a mají k dispozici, že při jejich studiu od doby J. N. Jelínka až do současnosti prokázali nesmírně mnoho píle a lásky k předmětu svého studia, a že jejich příspěvky z posledních let obsahují mnoho cenných jednotlivých poznatků.¹⁰ Nelze je ani vinit ze zaujatosti; jestliže výsledky jejich píle nicméně nedospěly k správnému obrazu, pak je to spíše proto, že se nedokázali orientovat v světlotemném obrazu předbělohorské Moravy.

Na tom ovšem mají vinu i historikové, kteří namnoze racionalizovali výsledky svého bádání takovým způsobem, že otázka společenské mobility byla zkreslena v představu druhého nevolnictví a zbyrokratizovanosti, s jakou se ve skutečnosti feudální předbělohorská Morava nesrovnávala. Snažil jsem se ve svém pokusu o moderní základ biografie Komenského ukázat, že rodina Komenského je příkladem společenské mobility, že jde o příslušníky „středních vrstev“, kteří i na jihovýchodní Moravě mohli prodělavat vzestup.¹¹ Stačí si uvědomit, že onoho roku 1594, kdy byla založena „Registra . . . dědiny Komně“, drželi páni z Kunovic vedle panství světlovského také panství brodské i ostrožské (tedy i Nivnici). Otec Janův, Martin, bratr fojta Staňka, tedy žádný výhost nepotřeboval, když se stěhoval do Nivnice či Brodu.¹²

Zda výhostní list potřeboval první „fojt komňanský“, který se jménem Segeš vystupuje jako svědek roku 1543 při jednání na radnici v Bojkovicích, je sporné.¹³ Tehdy držel světlov Burian z Vlčnova, který měl statky na obou stranách Bílých Karpat, pletl se do politiky v Uhrách, které byly nadto ohroženy tureckým nástupem. Lze předpokládat, že z uherských statků na moravské statky téže vrchnosti nebyla cesta příliš obtížná. Komňanští fojtové, Segešové, se ani nemuseli nazývat v Uhrách podle maďarského *szögés* Hřebíkáři, nebo Naježení, ale jejich příjmení mohlo být stejně dobře odvozeno od maď. *szögés* ů d n i — zavázat se smlouvou, nebo *szökés* n i — utéci, uskočiti. O čtyři roky později, když Komňa dostala od Buriana z Vlčnova jisté svobody, byl Jan Sekeš, fojt, jmenován mezi předními žadateli.¹⁴ Že se jeho nástupce, fojt Staněk, v letech 1591–1604 nikde neuvádí pod jiným jménem, je

⁹ (Purkrechtní kniha), Sta Brno, Rukopis 76, f. 509.

¹⁰ Srov. zejména tyto cenné studie: Jan Z e m a n, *Dvě sestry J. A. Komenského a jejich potomstvo*, Muzeum J. A. Komenského, Zpráva 1958, str. 6–10; Fr. V y s k o č i l, *Vinohrady Martina Komenského v Biatnici*, tamtéž 1960, str. 4–6; t ý ž, *Jan Komenský — synovec J. A. Komenského*, tamtéž 1961, str. 7–14; t ý ž, *Zpráva o J. A. Komenského v kronice františkánského řádu (Uh. Hradiště)*, tamtéž 1962, str. 8–10; t ý ž, *Jan Amos Komenský a Komenšit v Biatnici*, tamtéž 1964, str. 22–35.

¹¹ Srov. Jos. P o l i š e n s k ý, *Jan Amos Komenský*, Praha 1963, str. 19 ad.

¹² Srov. Lad. H o s á k, *Historický místopis . . .*, str. 410–415, 421–430, 430–434.

¹³ Podle údajů Al. J a š k a viz M r. R i e d l, *Segešové v kraji J. A. Komenského*, viz pozn. 69.

¹⁴ *Tamtéž*.

docela pochopitelné, protože staršímu příjmení domácí lidé nerozuměli a hodnost fojta jej náležitě odlišovala od ostatních obyvatel vesnice.

Proto také roku 1594, když byla zakládána „Registra purkrechtová“, je na prvním místě uveden „grunt Staňka fojta s lánem polí“, který ovšem má své zápisy teprve od roku 1604, když Staněk zemřel, a grunt převzali jeho synové Adam a Vašek. Tehdy měl cenu 400 zlatých, ale složeně bylo jen 70 zlatých, ročně se mělo splácet po 8 zlatých ročního platu. Grunt byl značně zadlužený, dluhy činily 234 zl., a měly být splaceny dřív, než se vyplácelo nápadníkům, tj. dědicům, mezi nimiž byli vdova Kateřina, synové Adam a Vašek (z předchozího manželství), mladší synové Jura a Macek (Mach, Martin) a dcery Zuzana, Lída a Kateřina, kteří měli dostat všichni po 29 zlatých. Na prvním místě mezi věřiteli je uveden bratr fojta Staňka Martin, dva židovští věřitelé, dva soukromníci (Jan Poláchů a Michl Krejčí), a 53 zlaté si zemřelý fojt vypůjčil z peněz sirotků. Ve skutečnosti grunt převzal jenom Adam, zvaný Adam fojt (nebo Fojt, nejméně od 1614), který platil splátky pořádně do 1619. Pak je v zápisech mezera do roku 1630, kdy byl grunt prodán mladšímu bratru zemřelého fojta Martinovi za 300 zlatých, který platil splátky v letech 1630–39, a je v té době jmenován jako fojt Martin Staňků nebo Staňkový, po otci. Po 1638 už fojtem nebyl, tím je Jiřík Svítků (?). Roku 1644 mu spočetli — ale to se už jmenuje Martin Segeš, že na gruntě váznou ještě dluhy sirotkům trojím ve výši 35 zlatých. Ty také v letech 1649–1651 splácel, nebo mu byly promíjeny, takže nakonec se říká: „A tak již má to fojstství zaplacený . . .“¹⁵ Poslední zápis, týkající se bývalého fojtského gruntu, je z 5. března 1652, kdy „Lukáš Zatkalů syn a Manda, dcera Martina Segeše, prvně nežli pořádně v kostele odání jsou, těhotna nalezena jest, takže ve vězení obecním města Bojkovic jsouce, teprve ve svatém manželství potvrzení byli . . .“ a na grunt byla připsána pokuta 10 zlatých.¹⁶ Je možno si představit zděšení pana děkana Jelínka, když zjistil, že dívka, která se zapoměla byla neteří „Učitele národů“.

Na 160 foliích „Register purkrechtových“ bylo zapsáno asi 60 usedlostí. Vedle fojstství ještě čtyři grunty, obyčejně s půllánem patřily také potomkům fojta Staňka. U jeho synů Václava Fojtů na gruntě f. 22—22v doložen 1592–98, peníze bral do 1604), Jurky Fojtů (na gruntě do 1610, f. 69), Macha Fojtového (do 1617 na gruntě, f. 42) se otcova funkce proměnila na příjmení. Vedle nich je na gruntě zachycen Adam Fojtů, spřízněný s Martinem Vicenovým (od 1613, f. 82), a Matěj Fojtů, zemřelý už 1602 (grunt, f. 35), manžel Barbory, po němž grunt převzal Jan Vicenů. Během půlstoletí se tedy potomci fojta Staňka objevují s příjmením Staňků, Staňkový, Fojtů, Fojtový a Segeš, při čemž stupeň spřízněnosti s rodinami Vicenů, Milošů a Miličkových nelze přesně stanovit.

Zvláštní pozornosti zasluhuje ještě „grunt Adama Janova s poluláním pole“ (f. 28—29v), který obsahuje záznamy, hlásící se do let 1592 (záznam byl přenesen do nových register odjinud) až 1644. Vedle nám už známých fojtů se zde objevují mezi těmi, jimž jsou placeny peníze, nám už známí Martin Vicenů, Vašek Milošů, roku 1603 se však platí „Martinovi

¹⁵ [Registra purkrechtní], Grunt Staňka fojta s lánem polí, Muzeum Uh. Brod, CO 74 B, fol. 1—2v.

¹⁶ *Tamtéž*, fol. 3. Srov. též Josef S p i š e k, *Přestupek Mandy Segešovy*, Muzeum J. A. Komenského, Zpráva za 1961, str. 15.

Komenskému do Brodu“, při čemž rukou písaře z roku 1605 je připsáno „Kozákovi“ (f. 28v). Také roku 1604 se platí „Martinovi Komenskému“, roku 1605 „Kozákovi do Nivnice“, roku 1606 je zápis porušen, ale mohl by být čten „položil 3 zlaté, dány Urbanovi do Brodu...“. Roku 1609 se jenom anonymně konstatuje, když Adam Janový grunt prodal, že „na tomto gruntě náleží prvnějším sirotkům na doplacení ... 7 zl. 10 gr.“.

Martin Komenský, se kterým se zde setkáváme, se jinak v registrech jménem neobjevuje, ani jako Komenský, ani jako Kozák. Jména spřízněných rodin jej však uvádějí v souvislost s rozvětveným příbuzenstvem fojta Staňka, jehož bratr Martin byl na prvním místě z věřitelů roku 1604, když bratrův fojtský grunt přejímal Martinův synovec Adam. Oba Martinové mají toho společného víc; Martin Komenský se objevuje se jménem v letech 1603–1604, poté se peníze platí do Nivnice a snad do Brodu — v tom případě Urbanovi Strumenskému, jenž byl zetěm Martina Komenského.¹⁷ Martin Komenský měl dcery Lídu a Zuzanu právě tak, jako bratr Staněk, oba měli dcery Kateřiny. Z fojtsví on sám žádné peníze brát nemohl, protože roku 1604 zemřel, mezi zápisem v „Registrech purkrechťových“ a placením za rok 1605, kdy „roční peníze“ ve výši 8 zlatých byly „dány z dluhu“. Roku 1606 se zápis opakuje s udáním místa — „do Nivnice“. Roku 1607 „roční peníze 8 zlatých, dány sirotku na učení Janovi“, roku 1608 „na sirotka, který se učí“. Tehdy z 50 zlatých Martina nová podílu dostal jeho dědic, „sirotek Jan“, který se učí, tj. chodí do školy, vyplaceno 32 zlatých. Pak byl (1607) vyplacen podíl syna Jury, Adamova nevlastní matka Kateřina byla vyplacena v letech 1611–1614, sestra Kateřina roku 1614, Macek (Martin), Zuzana a Lída byly poukázány na matčino věno, Vašek byl vyplacen asi jinak, zbyli tedy jako věřitelé opravdu jenom nešťastní sirotci a židovští lichváři z Brodu.¹⁸ Lze tedy předpokládat, že Martin, bratr fojta Staňka, a pravděpodobně syn nebo vnuk fojta Jana Segeše byl nazýván Komenský, protože se vystěhoval do prostředí, kde příjmení Fojtů neodpovídalo skutečnosti, a kde označení podle původu nositele příjmení dostatečně identifikovalo.

Tak tomu mohlo být v Brodu i v Nivnici. V Brodě se ostatně příjmení Segeš i Komenský (Koměnský, Komňanský apod.) vyskytovalo v druhé polovině 16. století dost často. Martina Segeše bohužel časově fixovat nemůžeme, Mikuláš Komenský (též Trebinský) je uváděn zejména jako majitel vinohradů v letech 1575–1586.¹⁹ Martin Komenský se objevuje v Horenských registrech roku 1598, kdy v rozepři o sádek na Černé hoře („Bratrské vinohrady“) vystupuje v rozepři mezi Mikulášem Nedělů a Bratřimi, kteří za něj staví rukojmí.²⁰

Roku 1602 odevzdal Jonáš, mlynář z Hradčovic, kus pole Martinovi „Komnienskému“, na přelomu let 1602–1603 byl Martin Komenský přijat do cechu nákladnického a zaplatil 2 zlaté přípovědi.²¹ Roku 1603 Martin

¹⁷ *Tamtéž*, fol. 1–1v, 28v. Srov. Jan Zeman, *Dvě sestry J. A. Komenského a jejich potomstvo*, Muzeum J. A. Komenského, Zpráva za 1958, s. 6–10.

¹⁸ Dluhy na gruntu Staňka Fojta vážnoucí lze rekonstruovat z údajů v uvedeném prameni, fol. 1–3.

¹⁹ Zmínka o něm je ve zlomku 1 C a 1, f. 25, OA Uherské Hradiště. O Mikulášovi Komenském je hojně údajů v Horenských registrech [Rukopis 80, OA Uh. Hradiště], fol. 31, 41v, 50v, 75v, 99, 112, 117 ad. Záznam o domě „Komňanském“ v rukopise 107 StA Brno, fol. je asi omylem.

²⁰ Horenská registra k 1598, rukopis 80, OA Uh. Hradiště, fol. 68v.

²¹ Odevzdávky rolní, str. 91, rukopis 119, StA Brno; Rejstřík cechu nákladnického, fol. 78, 13–13v, rukopis Ce 96, OA Uh. Hradiště.

„Komnienský“ koupil dvůr v Neradicích za hotových 120 zlatých, což už byly velké peníze, ale to je poslední záznam o něm.²² Téhož roku je jmenována „role v Šumickém poli“, ležící „podle Komianského“, ale téhož roku odprodává jeho zeť Jan Urban Strumenský jménem své švagrové Margety Komnienské tuto roli Adamovi Majkovi.²³ Role „Komnienská“ nad cestou do Praksic je připomínána roku 1603, dvůr v Neradicích byl však požárem-spáleništěm, které asi držel Jan Urban Strumenský. Ten k němu roku 1609 přikupoval zahradu.²⁴ Nebožtíkovi Martinovi Komenskému patřily asi nějaké peníze na domě na Dolním rynku na rohu a proti rathauzu, ale konkrétního o tom nevíme nic. 18. prosince 1619 se poprvé a naposledy objevuje v městských knihách Bratr Amos, švagr Urbana Strumenského a Pavla Bozkovského. Nebyl v Brodě, ale Strumenský za něho prodal Bozkovskému, manželovi jeho sestry Margety, čtvrt újezdu pod Lysou horou a louku za Havřicemi.²⁵ Ale tehdy už Bratr Jan Amos, správce bratrského sboru ve Fulneku, vystupuje v Pferově, Třebíči, a pod tímž jménem jej jako Jana Amose Nivnického známe ze studií a z prvních tištěných i rukopisných prací.²⁶

Můžeme tedy konstatovat, že Škarkou uvedený zápis Komenského z konce života odpovídá skutečnosti. Mezi rodinou Segešů, Fojtů, Staňků, Komenských můžeme opravdu udělat rovnítko. Jan Amos Komenský si byl těchto souvislostí vědom a evokovaly se mu, když přes časovou a prostorovou vzdálenost vzpomínal na vzdálenou vlast. Že by se byl dovolával uherského (či dokonce maďarského) původu rodiny je pochybné, protože si ničeho podobného jistě nebyl vědom. Víme ostatně, že i za pobytu v Sárospataku se maďarsky naučil velice málo, a jestliže se označením „Hunobrodensis“ jistě snažil přiblížit svoji původní vlast posluchačům, nikde není v jeho díle ani náznak toho, že by se byl označoval za „Uhra“.

Protože pak §§ 1–38 *Pokračování v bratrském napomínání S. Maresia*, žádné vzpomínky na život do roku 1628 neobsahují, zůstanou naše vědomosti o tom, jak se Komenský sám na své mládí a na svoji rodinu díval, nezbytně kusé.²⁷ Ale to, co zůstalo zachováno, je dost vydatné, abychom dokumentaci o původu Komenského mohli srovnat s dokumentací týkající se třeba Williama Shakespeara, René Descartese nebo Barucha Spinozy.

Zbývá ještě otázka, kdy a proč se Komenský vrátil k příjmení svého otce. Stalo se to zjevně během dvacátých let 17. století, a to nejdříve zjevně u spisů latinských (Mapa Moravy v dedikaci aj.). Prosté označení Jan Amos nedostačovalo mladému mysliteli a literátovi už dříve, a praxe mu asi ukázala, že ani Nivnicenus, ani Nivanus není dost vhodně označení. Komenský, Comenius, to bylo opravdu příjmení zvučné, nezvyklé a poutající pozornost. S tímto jménem prorazil pak z Lešna daleko do zemí západní Evropy, a tomuto jménu zůstal věren — a s ním je, což

²² Odevzdávky rolní, rukopis 119, str. 111, StA Brno.

²³ *Tamtéž*, str. 125, 128.

²⁴ *Tamtéž*, str. 130, 171.

²⁵ O domu na Dolním rynku viz k 1607 Purkrechtní kniha Uh. Brodu, rukopis 76, fol. 509, StA Brno; záznam o B. Amosovi je v Odevzdávkách rolních, rukopis 119, str. 245, StA Brno.

²⁶ Viz v I. části tohoto článku dokumentaci Škarkovu, popř. jím citovaný článek Jos. Brambory.

²⁷ Srov. Ant. Škarka, *Nové komeniologické texty. I. Neznámý začátek polemiky Continuatio Admonitionis fraternalis z r. 1669–1670*, Archiv... XX/1961, str. 1–31.

je nakonec to nejdůležitější, svým životem i dílem spojen. Jistě, na Moravě i jinde žili lidé, kteří nosili jeho jméno, ale nemáme doklady, že by se bylo toto jméno, ostatně stejně jako jméno Segešů, udrželo kdekoliv přes 17. století. Z jeho vlastních příbuzných je nosil jenom jako první jeho otec Martin, Jan Amos sám, a s jeho synem Danielem jméno skončilo svůj oběh. Nemá proto velký smysl shánět po vlastech českých jeho nositele — a nemělo by velký smysl ani stíhat dnes všechny Segeše. I jména žijí, plní svoji funkci, odlišit nositele od jeho okolí, po případě i mizí. Bylo by nesprávné, kdybychom jenom podle příjmení shledávali živé spoje, jež J. A. Komenského spojovaly s jeho moravskou vlastí a s českým jazykem. Neboť to byly dvě hodnoty, ke kterým se vracel po celý svůj život znovu a znovu.

Není možno říci, že starý spor o rodiště Komenského je definitivně rozřešen, a snažil jsem se vyložit, proč to není možné, i nakolik je to důležité. Je skutečností, že osudy rodiny, že které Jan Amos vzešel, se na Moravě uskutečňovaly v prostoru, jehož významnými body byly vesnice Komňa, Nivnice i Uherský Brod. Vichřice bockajovského vpádu roku 1605 poničila kraj a potrhala i část vztahů, které spojovaly „sirotka Jana“ s těmito místy. Od té doby je jeho výchova přenesena do Strážnice a Přerova a jestliže můžeme vůbec mluvit o prostředí, kde se formovaly jeho představy, pak to na domácí půdě bylo v Přerově. Pokud je však z dokumentace, která se nám zachovala možno soudit, považoval Komenský za místo, s nímž byl nejnivněji spojen, a které tedy nejpravděpodobněji bylo jeho rodištěm, Nivnici, a nikoliv Komňu nebo Uherský Brod. Jestliže bez výhrad přijímáme Komenského informaci, že se narodil 28. března 1592, pak není ani důvodů, proč bychom měli pochybovat o tom, že v mládí i nad hrobem vzpomínal na Nivnici jako na vtělení své užší vlasti.

Die heutigen Kenntnisse über Stammesgeschichte und Geburtsort des Comenius

RÉSUMÉ

JOSEF POLIŠENSKÝ

Auf Grund einer kritischen Analyse der geschichtlichen Quellen überprüft der Verfasser die Argumentation von Ant. Škarka [veröffentlicht in: LF III/1967, Nr. 3, S. 297—315]. Es bestehen in den Museen und Archiven von Ung. Brod, Ung. Hradisch und Brünn die Urbarien der drei Dominien, auf deren Gebiet die drei Lokalitäten, mit welchen die Stammesgeschichte des Comenius verbunden erscheint, nämlich Komňa, Nivnice und Ung. Brod, dazu sind auch die Stadtbücher von Ung. Brod vom größten Nutzen. Es ergibt sich kein Zweifel, daß die Familie, zu der Comenius gehörte, nicht einen, sondern mehrere Namen im Rahmen der 2. Hälfte des 16. und der 1. Hälfte des 17. Jahrhunderts benützte. Die Familien Segeš, Fojtů, Staňků und Komenský sind also identisch, die einzelnen Mitglieder des Geschlechtes der Dorfrichters Segeš aus Komňa machten von den verschiedenen Varianten Gebrauch und zwar ganz logisch. Daß die Familie eines magyarischen Ursprungs war, kann man nicht annehmen — die Obrigkeit konnte einen Dorfrichter der seiner Sprache nach fremd war, gar nicht verwenden. Daß aber der südöstliche Teil Mährens mit dem slowakischen Teil von Oberungarn die engsten Beziehungen hatte, wissen wir auch von vielen anderen Beispielen. Es gibt also keinen Grund dafür, die Worte des Comenius zu bezweifeln, als er sich in *Clamores Eliae* zu Nivnice meldet. Der Krieg vom Jahre 1605 hat den jungen Jan Amos von seiner engeren Heimat weggetrieben — und die Schule der Brüderunität zu Prerau war das Milieu, wo sich seine Bildung zu formieren begann.